

УДК 635.11.577.4

РОЗВИТОК ОРГАНІЧНОГО ВИРОБНИЦТВА В УКРАЇНІ

Уланчук В.С., Жарун О.В., Соколюк С.Ю., Ткачук С.П.

Уманський національний університет садівництва

У статті визначено сутність органічного сільського господарства, охарактеризовано стан та потенціал розвитку ринку органічної продукції України. Проведено аналіз можливостей та проблем експорту української органічної продукції до Європейського Союзу. Розглянуто особливості розвитку та узагальнено досвід державної підтримки органічного виробництва в країнах Європейського Союзу. Вивчено стан і проблеми у сфері державного регулювання органічного виробництва та експорту органічної продукції в Україні. Визначено напрями розвитку експорту вітчизняної органічної продукції до Європейського Союзу, обґрунтовано основні шляхи просування органічних продуктів на європейському ринку.

Ключові слова: експорт, органічна продукція, ринок органічної продукції, експортний потенціал, державне регулювання, Європейський Союз.

Постановка проблеми. Ринок органічної продукції уже близько двох десятиріч є найдинамічнішим ринком продовольства у світі й стає популярною альтернативою споживанню традиційних продуктів. Аграрний та продовольчий сектори посідають одне з провідних місць у національній економіці України. Великий попит на органічну продукцію існує у країнах Європейського Союзу, і багато української органічної сировини експортується у ці країни для подальшої переробки та споживання. Незважаючи на існуючі нормативно-правові, соціальні та економічні проблеми становлення вітчизняного ринку органічної продукції, він є перспективним для України з огляду на наявні природні ресурси (родючі чорноземи й екологічно чисті зони) та зростаючу зацікавленість споживачів. В умовах підвищення попиту на органічну продукцію в Європейському Союзі Україна має перспективи розвитку експортного потенціалу в цій сфері, посилення економічних зв'язків з ЄС за одночасного використання технологій, що сприяють збереженню і відновленню якісних характеристик ґрунтів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Актуальність обраної тематики підтверджує зацікавленість нею науковців різних галузей економіки. Серед вітчизняних дослідників відомими є праці Артиша В.І., Бородачової Н.В., Варченко О.М., Вовк В.І., Гармашова В.В., Чайки Т.О., Дудар Т.О., Зайчук Т.О., Кобець М.І., Рудницької О.В., Кривоша В.М., Шишки І.Б. тощо. Незважаючи на значну кількість публікацій, нині залишаються дискусійними питання щодо стратегічних напрямів розвитку органічного виробництва в нашій державі, що зумовили вибір теми та мету дослідження.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Проблема органічного сільськогосподарського виробництва відносно нова, проте набуває великої популярності. Шляхи, які пропонуються у нашій країні для вирішення проблеми забезпечення населення високоякісними продуктами харчування, засновуються на зосередженні вирощування екологічно чистої продукції у спеціальних сировинних зонах. Тому в ситуації, що склалася, потрібні додаткові дослідження розвитку та використання ринкового потенціалу сільськогосподарських підприємств щодо виробництва органічних продуктів.

Метою статті є вивчення сучасного стану і потенціалу ринку органічної продукції України;

узагальнення досвіду країн ЄС у забезпеченні стабільного розвитку органічного виробництва; обґрунтування проблем і перспектив розвитку експорту української органічної продукції до Європейського Союзу в умовах дії ЗВТ.

Виклад основного матеріалу. Органічне сільське господарство нині має великий потенціал, а його розвиток є досить актуальним через ряд екологічних, економічних та соціальних переваг. Інтенсифікація сільського господарства серед переваг має і негативний вплив на навколишнє середовище, виснажує природні ресурси, та в цілому впливає на якісні показники продукції, що споживає людина.

На думку фахівців, органічні методи господарювання покращують стан ґрунту та його родючість без застосування хімічно синтезованих добрив. Боротьба з бур'янами та шкідниками проводиться без застосування токсичних пестицидів, оберігаючи тим самим земельні та водні ресурси. Обов'язкове застосування сівозмін, використання насіння і порід, адаптованих до місцевих умов, і відновлення функціонального біорізноманіття сприяють подальшому зміцненню екологічного балансу.

Діяльність сільськогосподарських виробників продукції в Україні має бути направлена на збереження і відтворення потенціалу земельних та інших природних ресурсів, що використовуються в сільському господарстві. Разом із нарощуванням обсягів виробництва продукції в сільськогосподарських підприємствах важливим питанням є підвищення якості натуральних продуктів власного виробництва та створення логістичної мережі для їх реалізації з тим, щоб менше залучати зовнішні інвестиції, а отримувати високі прибутки і направляти їх на формування внутрішніх інвестицій для інноваційно-інвестиційного розвитку кожної галузі в різних природно-економічних зонах України.

В такій ситуації, що склалася в сільському господарстві, важливо встановити напрями розвитку кожної його галузі на рівні країни, з тим щоб сформулювати стратегію розвитку аграрного сектора економіки України на 15-20 років вперед в цілому, а також виробництва кожного виду продукції.

В даний період аграрні виробники України одержують результати з врожайності, з виробництва нижчі від середньосвітового рівня. Якщо взяти всі культури – на 30-35% урожайність

менша, а по деяких культурах – удвічі. При тому, що у світовій кон'юнктурі ціни на сільськогосподарську продукцію падають, а конкуренція зростає. Це означає, що на ринку залишаться тільки ті, хто буде максимально ефективний, хто зможе за стабільної світової ціни максимально знизити собівартість.

Тому, щоб вигідно розпорядитися вирощеними вагомими врожайми в нашій країні, необхідно намагатися переробити отриману продукцію щоб продавати її за гідною ціною. В таких умовах Україна має продавати не сільськогосподарську продукцію, а продукцію її переробки. Наш національний продукт з високою доданою вартістю має бути конкурентоспроможним. Україна повинна освоювати нові ринки, нові механізми присутності на світових ринках української продукції. Вона має бути інноваційною.

В умовах конкуренції на продовольчому ринку виграють саме ті підприємства, чия продукція

буде більш якісною та безпечною, хто навчиться економити на витратах. Саме наявність систем управління безпекою, які ґрунтуються на принципах НАССР, зможе забезпечити підприємству всі ці чинники.

НАССР (система аналізу ризиків та контролювання) у критичних точках – це система для ідентифікації, оцінки, аналізу та контролю ризиків, важливих для безпечності харчових продуктів. Одним із напрямів підвищення ефективності виробництва окремих видів продукції в сільському господарстві може бути впровадження виробництва органічної продукції.

Кожне підприємство, яке планує виробляти органічну продукцію має отримати сертифікат. Для отримання відповідного сертифіката необхідно не тільки пройти обов'язкову процедуру, а й чітко витримати комплекс вимог. Наприклад, не використовувати хімічні чи мінеральні добрива на певній земельній ділянці впродовж трьох років, щоб за

Таблиця 1

Загальна площа органічних с.-г. угідь та кількість органічних господарств в Україні, 2002-2015 рр. [1]

Показник	2010 р.	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.
Площа, га	270226	270320	272850	393400	400764	410550
Кількість господарств	142	155	164	175	182	210
Середній розмір господарства	1,9	1,74	1,66	2,25	2,20	1,96

Таблиця 2

Площа угідь, зайнятих під органічним виробництвом в ЄС [1]

Країни	Площа, га			Частка органічних угідь у загальній площі сільгоспугідь, %		
	2010 р.	2015 р.	2015 р., у % до 2010 р.	2010 р.	2015 р.	2015 р. до 2010 р. в.п.
Бельгія	49005	68818	140,4	3,6	5,1	1,5
Болгарія	25648	118552	462,2	0,5	2,4	1,9
Чехія	435610	478033	109,7	12,4	13,7	1,3
Данія	162903	166788	102,4	6,1	6,3	0,2
Німеччина	990702	1060291	107,0	5,9	6,3	0,4
Естонія	121569	155806	128,2	12,8	15,7	2,9
Ірландія	47864	73037	152,6	1,0	1,6	0,6
Греція	309823	407069	131,4	6,5	8,4	1,9
Іспанія	1615047	1968570	121,9	6,8	8,2	1,4
Франція	845442	1361512	161,0	2,9	4,7	1,8
Хорватія	15913	75883	476,9	1,2	4,9	3,7
Італія	1113742	1492579	134,0	8,6	11,8	3,2
Кіпр	3184	4699	147,6	2,8	3,7	0,9
Латвія	166320	231608	139,3	9,2	12,3	3,1
Литва	143644	213579	148,7	5,2	7,1	1,9
Люксембург	3614	4216	116,7	2,8	3,2	0,5
Угорщина	127605	129735	101,7	2,4	2,4	0,0
Мальта	24	30	125,0	0,2	0,3	0,0
Нідерланди	46233	44402	96,0	2,5	2,4	-0,1
Австрія	538210	552141	102,6	17,0	20,3	3,3
Польща	521970	580731	111,3	3,6	4,0	0,5
Португалія	210981	241375	114,4	5,8	6,5	0,7
Румунія	182706	245924	134,6	1,3	1,8	0,5
Словенія	30689	42188	137,5	6,4	8,8	2,5
Словаччина	174471	181882	104,2	9,1	9,5	0,4
Фінляндія	169168	225235	133,1	7,4	9,9	2,5
Швеція	438693	518983	118,3	14,3	17,1	2,9
Великобританія	699638	495929	70,9	4,1	2,9	-1,2
ЄС всього	9195813	11139595	121,1	5,1	6,2	1,1

цей час «вивітрилася» вся хімія (хоча і за такий період далеко не всі масиви можуть звільнитися від неї), застосовувати сучасні технології обробітку ґрунту, наприклад системи NO-till. Повністю відмовитись від пестицидів, гербіцидів тощо.

В останні роки спостерігається тенденція активного наповнення внутрішнього ринку власною органічною продукцією за рахунок налагодження власної переробки органічної сировини. Зокрема, це крупи, борошно, молочні та м'ясні продукти, соки, сиропи, повидло, мед, олія, чаї, лікарські трави.

За даними Федерації органічного руху України, наша країна займає 22-е місце у світі за площами, зайнятими під органічним виробництвом. Українських фермерів, які вирощують екологічно чисту продукцію на 410 тис. га, налічується понад 210 (табл. 1). Водночас ринок внутрішнього споживання органічної продукції в країні, за підсумками 2016 року, зростає на 17,6% – до більш ніж 20 млн євро. В Україні велика кількість родючих земель, ми гордо називаємо себе «аграрною країною», яка може годувати понад 500 млн людей у всьому світі. За деякими оцінками, 80% наших співвітчизників перебувають за межею бідності; внутрішній ринок споживання класичної продукції знизився до \$7 млрд у 2016 році з \$17,6 млрд у 2013 р., тобто майже у 2,4 разу.

Споживчий попит на органічну продукцію на сьогодні зосереджений, головним чином, в економічно розвинених країнах, оскільки така продукція, як правило, є дорожчою, ніж звичайна, зважаючи на вищу собівартість її виробництва та переробки, а також необхідність урахування у витратах виробництва таких параметрів як охорона навколишнього середовища, поліпшення умов утримання тварин і вживання заходів щодо розвитку сільських районів.

За оцінками IFOAM, поточний обсяг світового споживчого ринку органічної продукції становить 60 млрд. євро, що у 5 разів більше порівняно з 1999 роком. Найбільшим ринком збуту органічної продукції є США, де реалізовується такої продукції майже на 26 млрд. євро (43% від світової ємності ринку). Друге місце посідає ЄС з обсягом реалізації 24 млрд. євро на рік (40%), третє – Китай (3,7 млрд. євро, або 6%).

За розрахунками, у середньому кожен мешканець планети витрачає на органічну продукцію близько 8 євро на рік. При цьому, найбільше на органічну продукцію витрачають жителі Швейцарії – 221 євро на рік, Люксембургу – 164 євро, Данії – 162 євро.

У багатьох країнах світу органічне виробництво є важливою складовою національної економіки. Цей ринок у Німеччині складає близько 8 млрд євро. В 2016 році вартість експорту зернових культур, вирощених в Україні, – 8 млрд євро. Постає питання ефективності використання земельних ресурсів та розвитку високомаржинальних напрямків, зокрема органічного вирощування, про що потрібно дбати вже сьогодні, розробляючи стратегії на наступні роки. 1% земель в Україні, зайнятих під органічне вирощування, дозволяє нам експортувати екологічно чисту продукцію на 100 млн євро. Органіка має розглядатися не лише з економічної точки зору, це й збереження екології та навколишнього середовища; створення нових робочих місць, адже органічне виробництво

потребує більше ручної праці, ніж традиційне; здоров'я споживачів та нації в цілому.

Щодо органічного садівництва – це переведені в органічні високорослі насадження, яким понад 20-30 років; закладаються також нові інтенсивні сади із загущенням 2,5 тис. дерев на 1 га та більше. Інтенсивне садівництво – це один із напрямків сільськогосподарської діяльності, який дозволяє на невеликих площах – 2-5 га, отримувати значну кількість плодів – в середньому 45 тонн яблук/груш з 1 га. Плоди можуть реалізовуватись у свіжому вигляді та/або як продукти переробки. Зокрема, для органічних садів доцільно розглядати наступні варіанти переробки яблук/груш: соки, сушка, концентрати, дитяче харчування, джеми та ін. [2].

За оцінками Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН (ФАО) у перспективі попит на органічну продукцію у світі зростатиме у міру розвитку економіки країн, підвищення рівня освіти та доходів населення.

Порівнянні із традиційним землеробством витрати нижчі щонайменше вдвічі, а якщо врахувати реалізаційну ціну, яка вища принаймні на 50% то стає очевидним це справжня золота жила для виробників продукції. Органічне виробництво може дати також поштовх розвитку переробної галузі, оскільки перероблені продукти мають більшу ціну, ніж сировина.

За розрахунками, при врахуванні зазначених ними факторів впливу на величину цінової органічної надбавки, попередня еквівалентна ціна (що базується на врахуванні всіх можливих витрат при виробництві і реалізації продукції) повинна зростати не менше ніж на 35-50% [3]. Натомість на ринок можна спостерігати суттєве завищення ціни на органічну продукцію (табл. 3).

Таблиця 3
Порівняльні ціни на традиційну та органічну овочеву продукцію в Україні у лютому-березні 2016 р., грн. / кг*

Овочева	Продукція культура	
	традиційна	органічна
Морква	12,00	33,00
Капуста	13,00	32,00
Картопля	7,00	15,00
Буряк	10,00	20,00
Томат	50,00	180,00
Огірки	47,00	100,00
Зелені культури (кріп, петрушка, зелена цибуля)	200,00	400,00
Цибуля ріпчаста	12,00	45,00

За даними електронного ресурсу інтернет-магазину Natur Boutique // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://natur-boutique.ua/>

З одного боку, ринкова ціна повинна відштовхуватися від мінімальної розрахункової ціни і зупинитися на рівні, який сприймають споживачі і який відображає їх купівельну спроможність. Звичайно, якісна продукція не може бути дешовшою, ніж продукція середньої якості, а органічна продукція через відсутність у ній залишків мінеральних добрив, пестицидів тощо є такою. Тому збільшення ціни сприятиме додатковим можливостям підприємства, особливо у перші роки піс-

ля закінчення перехідного (конверсійного) етапу. Використання даної методики розрахунку ціни дозволить виробникам органічної продукції не лише отримати прибуток від виробничо-збутової діяльності, а й створити умови для подальшого розвитку, збільшуючи обсяги виробництва і розширюючи асортимент продукції.

Проте ще треба розв'язати низку проблем, аби перспективи органічного землеробства, від якого значною мірою залежать продовольча безпека і здоров'я нації, стали більш обнадійливими. Розвиток органічного виробництва стримує незавершеність законодавчої та нормативно-правової бази, яка чітко окреслила б державну політику в цій сфері. Серед інших причин – переважання експорту та недорозвиненість внутрішнього ринку на сертифіковані органічні продукти, обмеженість номенклатури товару (це переважно зернові та олійні культури), а також те, що гуртова і роздрібна торгівля сертифікованими продуктами перебуває в зародковому стані. До цього переліку можна додати неопіформованість споживачів про переваги органічних продуктів, недостатню кількість торгових мереж, де

вони продаються, брак інвестицій в органічне виробництво, бідний споживчий кошик цієї продукції [4].

Висновки і пропозиції. Незважаючи на існуючий прогрес у розвитку органічного виробництва в Україні, експерти відмічають низку факторів, які гальмують реалізацію масштабного потенціалу України у цьому сегменті аграрного сектору. Це передусім недосконалість діючого нормативно-правового регулювання для органічного виробництва; відсутність ефективної системи державного нагляду (контролю) з боку держави за виробництвом та якістю продукції, що спричиняє недобросовісну конкуренцію серед виробників, роздрібних продавців та призводить до шахрайства (псевдоорганічні продукти) на внутрішньому та міжнародних ринках; відсутність системи ефективного захисту прав споживачів та дієвої системи санкцій щодо фальсифікатів продукції тощо.

Разом з тим маємо надію, що найближчим часом проблемні питання будуть вирішені, ураховуючи те, що галузеве міністерство визнає розвиток органічного виробництва, як один із пріоритетних напрямків своєї діяльності.

Список літератури:

1. Органік в Україні [Електронний ресурс] / Федерація органічного руху України. – Режим доступу: <http://organic.com.ua>
2. Органічна продукція – виклик чи додатковий шанс для дрібних виробників? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://agropolit.com/blog/172>
3. Лупенко Ю.О., Месель-Веселяк В.Я. Методичні рекомендації з ціноутворення на органічну продукцію / [Лупенко Ю.О., Месель-Веселяк В.Я., Саблук П.Т. та ін.]; за ред. Ю.О. Лупенка, В.Я. Месель-Веселяка. – К.: ННЦ «ІАЕ», 2013. – 100 с.
4. Органічне землеробство – шлях до продовольчої безпеки [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.viche.info/journal/4161/>

Уланчук В.С., Жарун Е.В., Соколюк С.Ю., Ткачук С.П.

Уманський національний університет садівництва

РАЗВИТИЕ ОРГАНИЧЕСКОГО ПРОИЗВОДСТВА В УКРАИНЕ

Аннотация

В статье определена сущность органического сельского хозяйства, охарактеризовано состояние и потенциал развития рынка органической продукции Украины. Проведен анализ возможностей и проблем экспорта украинской органической продукции к Европейскому Союзу. Рассмотрены особенности развития и обобщен опыт государственной поддержки органического производства в странах Европейского Союза. Изучено состояние и проблемы в сфере государственного регулирования органического производства и экспорта органической продукции в Украине. Определены направления развития экспорта отечественной органической продукции к Европейскому Союзу, обоснованы основные пути продвижения органических продуктов на европейском рынке.

Ключевые слова: экспорт, органическая продукция, рынок органической продукции, экспортный потенциал, государственное регулирование, Европейский Союз.

Ulanchuk V.S., Zharun E.V., Sokolyuk S.Yu., Tkachuk S.P.

Uman National University of Horticulture

DEVELOPMENT OF ORGANIC PRODUCTION IS IN UKRAINE

Summary

Essence of organic agriculture is certain in the article, the state and potential of market of organic products of Ukraine development are described. The analysis of possibilities and problems of export of the Ukrainian organic products is conducted to European Union. The features of development are considered and experience of state support of organic production is generalized in the countries of European Union. The state and problems are studied in the field of government control of organic production and export of organic products in Ukraine. Certainly directions of development of export of home organic products to European Union, the basic ways of advancement of organic foods are reasonable at the European market.

Keywords: export, organic products, market of organic products, export potential, government control, is European Union.